

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI /177

GÜNÜMÜZDE ALEVÎLİK ve BEKTAŞÎLİK

(Panel: 22.02.1992)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Emilî baş No:	45106
Tarih:	297.62 GÜN.A

Ankara 1995

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad. Bayındır Sk. No: 55 • Kızılay/ANKARA

Tel: (312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75

Telex: 43 433 tdvk tr. • Fax: (312) 417 00 09

Yayın No: 177
Sempozyumlar - Paneller Serisi : 9

ISBN 975-389-185-7
95.06.Y.0005.177

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

ALEVİLİK VE SÜNNİLİĞİN TARİHÇESİ

Hüseyin ÇELİKCAN

Sayın Vali Yardımcımız, değerli misafirlerimiz ve aziz kardeşlerim. Sözlerime başlarken, bu paneli düzenlemek suretiyle bizlere bu konuşmaları yapma imkânını veren ilgili ve yetkililere çok çok teşekkür ediyor ve salondaki herkesi saygıyla, sevgiyle selâmlıyorum.

Ülkemiz insanların bir kısmının kendilerini Alevî, diğer kısmının ise Sünnî kabul ettikleri malumunuzdur. Bu değerlendirmeler asırlardır yapılagelmıştır. Sebepleri, haklılık veya haksızlık dereceleri neler veya hangi seviyelerde olursa olsun, meselenin bir başlangıç noktası olması lâzımdır.

Konuyu başından itibaren tarihi bir seyir içerisinde ele almak yararlı olacaktır. Zira dünü iyi bilirsek, bugünü daha iyi anlayıp, ona göre değerlendirme imkânına kavuşuruz.

Bu sebeplerle, sizleri sıkmamaya çalışarak, konuyu başından itibaren ele alıp, anlatmaya çalışacağım. İster Sünnî, ister Alevî olsunlar bu memleketin insanların aşağıda arz edeceğim hususları çok iyi biliyor olmaları icabeder. Onun için beni dikkatle dinlemenizi rica ediyorum.

Yüce Peygamberimizin son nefesini verip, ebedi aleme göçmesi müslümanlar arasında bir panik havası yaratır. Herkes “*şimdi ne olacaktır?*” sorusuna cevap aramaktadır.

Bu ortamda Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın öncülüğünde bir grup sahabe Peygamberimizin defin işine öncelik verip, bu mübarek görevi yerine getirme çalışmalarına başlarlar. Aralarına sonradan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in de katıldığı diğer müslümanlar ise “Peygamberimizin yerine kim halife olmalıdır?” meselesini çözmeye çalışmaktadırlar.

Bir süre sonra *defin* işi de, *seçim* işi de sonuçlanmıştır. Ancak seçim ile uğraşanların defin, defin işiyle uğraşanların da seçimle ilgili bilgileri yoktur.

Kendisi ve arkadaşları Peygamberimizin defni ile meşgulken, Hz. Ebubekir'in halife seçildiğini duyan Hz. Ali bir kırgınlık, bir burukluk içine girmiştir. Bu ruh haletiyle biat görevini askıya alır. O biat etmeyince bazı kaynaklara göre 3000 kadar müslüman da Hz. Ali'yi bekleme kararına varmışlardır.

Böylece günler, haftalar, aylar geçmiş, durumun değerlendirilmesine devam edilmiştir. Bu arada Halife Hz. Ebubekir, bir kaç kez Hz. Ali'ye: “*Bu biat işi ne olacaktır ya Ali?*” demek ihtiyacını duymuş, fakat tatmin edici bir cevap alamamıştır.

Hz. Ali, her şeyi hesaba katarak, her ihtimalin üzerinde durarak durum değerlendirmesi yapmakta, Hz. Ebubekir ise, bu işi nasıl tatlıya bağlayacağını düşünmektedir.

Bir gün Hz. Ebubekir, Hz. Ali'yi evinde ziyaret eder.

“Ya Ali! Seni bu derece üzen, kırgınlığa sevk eden nedir?” diye sorar.

Hız. Ali: “Ya Ebubekir, biz bu kadar ihmal edilecek kimseler miyiz, hiç değilse fikrimiz alınamaz mıydı?” şeklinde cevap verir. Uzun süre karşılıklı fikir alışverişinde bulunurlar. Biat halledilmiştir. Edilmiştir ama özellikle kasıtlı çevreler, bu olayı istismara müsait yönleriyle, sürekli gündemde tutmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'de müslümanların nasıl bir siyasi sistemle idare edileceğine dair bir işaret mevcut değildir. Peygamberimiz kendisinden sonra kimin halife olacağına dair bir tavsiyede bulunmamış, bir talimat vermemiştir.

Durum böyle olunca:

- *Hız. Ebubekir, hangi özelliklerinden dolayı, kimler tarafından, ne gibi niyet ve düşüncelerle, aile-acele halife seçilmiştir?*

- *Bu seçimde cahiliye devrinin akrabalık, soy sülâle anlayış ve dereceleri tesirli olmuş mudur?*

- *İdarî ve siyasi yönü de bulunan bu seçim yapılırken, Peygamberimizin birinci derece akrabaları olan sahabilere neden haber verilmemiştir?*

Bu ve buna benzer sorular, Hız. Ebubekir'in halifeliki süresince sürekli gündemde kalmış, müslümanlar arasında konuşulagelmiştir. Ve maalesef ileride önlenemeyecek ayrılıklara temel teşkil etmiştir.

Hız. Ebubekir'in kısa fakat başarılı halifelik devri olayları tatlıya bağlamak üzereyken, Hız. Ömer'in âdeta tayin ile halife yapılması yeni problemler yaratmıştır.

Hiz. Ebubekir kendisinden sonraki halifeyi böyle nasb etmekle, Yüce Peygamberimizin dahi uygulamadığı bir sistem getirmiştir. Bu durum bir önceki seçimden huzursuzluk duyanları, daha da rahatsız hale getirmiştir.

Huzursuzluklar 2. Halife Hiz. Ömer'in muktedir, adil ve basiretli idaresi altında su yüzüne çıkmamıştır. Ama gönüllerden ve hafızalardan da silinmemiştir. Hiz. Ömer'in uzun süren halifeliğı bir suikasta uğrayarak noktalanmıştır. Ancak Hiz. Ömer, şehadetinden önce yeni halifenin seçilmesi işini halletmek istemiştir.

Olayı değışik bir biçimde ele alan Hiz. Ömer'in uygulaması da farklı yorumları, problemleri ve münakaşaları beraberinde getirmiştir. Halifeliğı süresince adaleti, cesareti, basireti dillere destan olan bu büyük insan; halife seçimiyle ilgili olarak, uygulanmasını kesin şekilde istediğı metodu münakaşa edilir olmaktan kurtaramamıştır.

Hiz. Ömer, halife adayı olarak 6 isim tespit etmiş, bu altı kişinin toplanarak aralarından birini halife seçmelerini ve seçim sonuçlanmadan da toplantıya ara vermemelerini emretmiştir. Hiz. Ömer'in halife adayları Őu sahabiler idi.

Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affan, Zübeyir b. Avvam, Talha b. Ubeydullah ve Ali b. Ebi Talip. Yani Hiz. Ali.

Adayların kimlikleri tarafsız olmayacaklarını göstermekteydi. Hepsi de Kureyş Kabilesi'nden olup, Hiz. Osman'a yakın akrabaydılar. Tek istisna Hiz. Ali idi ki onun da seçilmesi mümkün değıldi. Adayların ismini ğrenen Hiz. Abbas, Hiz. Ali'ye: "Őura toplantısına ve halife seçimine iştirak etmemesini" söylemiştir.

Bu durumdan yalnız Hz. Ali'nin mensup olduğu Haşimî Sülâlesinin fertleri değil, Ensar ve Muhacirin diye anılan müslüman toplulukları da rahatsızlık duymuşlardır.

Hz. Osman'ı halife seçen bu komisyon, Hz. Ömer'in kesin baskı ve tesiri altında hareket etmiştir. Halbuki şuranın her boy ve kabile temsilcisini içine alması, daha geniş tabanlı olması, bütün müslümanları kucaklaması arzu edilmekteydi.

Hz. Ebubekir ve kendisinin seçiliş biçimlerinden rahatsızlık duyduğunu zaman zaman belirtmiş olan Hz. Ömer, niçin hatalı hareket etmiştir? Bu halife adaylarının sayısı niçin daha fazla değildir? gibi sorular devamlı gündeme gelmiştir. Oysa ki Hz. Osman'ın halifelik yılları çok üzücü olaylarla dolup taşmıştır.

- Ciddi olayların cereyanında dahi bir çok sahabi, daha önceki kırgınlıklarından dolayı Hz. Osman'a yardımcı olmamış veya olmakta zorlanmışlardır.

- Hz. Osman'ın icraatları İslâmiyet öncesi Emevî-Haşimî çatışmasını tekrar gündeme getirmiştir. Devletin önemli görevleri Hz. Osman'ın yakınları arasında taksim edilmiştir.

- Yahudi unsurların bölücü, yıkıcı ve huzuru altüst edici propagandalarına çare bulunamamış ve karşı tedbirler alınamamıştır.

Bu ve benzeri sebeplerle Hz. Osman'a muhalefet git-tikçe genişlemiş, ileri gelen sahabileri dahi isyan noktasına getirmiştir. Muhammed b. Ebubekir, Ebu Zürra-re, Ebuzer, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mesut, Ammar b. Yasir ve Muhammed b. Huzeyfe: "Osman'ın

kanı helâldir, Osman cenaze namazımıza gelmesin” diyerek müslümanları derinden etkileyen muhalefet yapmaya başlamışlardı. Yahudi tahrikleri, İbni Sebe'nin alçakça faaliyetleri de işin içine girince vaziyet daha da tehlikeli boyutlar kazanıyordu.

Nitekim Hz. Ali, Hz. Zübeyr, Hz. Talha'nın koruma gayretlerine rağmen Hz. Osman, arzu edilmeyen şekilde, makamında katledilerek şehit oldu. Hz. Ömer'den huzurlu bir İslâm ülkesi devralan Hz. Osman, Hz. Ali'ye tamamen tersi bir memleket bırakıyordu.

Hz. Ali'nin hilafeti de çok karışık, çok acı, çok zor günlerle dolu olarak geçti. Kendisini halife olmaya zorlayarak, ilk *biatı* yapan diğer iki büyük sahabe Hz. Talha ve Hz. Zübeyr, beklediklerini bulamayınca Peygamber zevcesiyle birleşerek, halifeye savaş açmışlardı.

Şam valisi Muaviye Emirülmü'min'ine karşı, İslâm'ın yasakladığı kan davasının peşine düşerek, bir başka isyan başlatmıştı. Basra kuşatması, Cemel Vak'ası, Nehravan Savaşı, Birinci ve İkinci Sıffin Muharebeleri; kimin haklı, kimin haksız olmasından ziyade, akan müslüman kanlarının boyutu yönünden yürekler parçalayıcıdır:

Cemel Vak'asında 20.000, Sıffin Muharebelerinde 70.000 kişi can vermiştir. Hz. Ali tarafında içlerinde Eyüp El-Ensari Hazretleri'nin de bulunduğu 2800 sahabî çarpışmaktaydı. Bedir ve Rıdvan savaşlarına da katılan bu sahabiler, İslâm âlemine Muaviye'nin haksızlığını haykırmaktaydılar.

Muaviye'nin Hz. Ali'yi halife olarak kabul etmemesi üzerine cereyan eden Sıffin Muharebeleri, henüz önce-

si ve sonrasıyla, tarafsız bir şekilde tahlil edilmiş değildir.

Hız. Ali'nin şehadeti daha kanlı, daha kavgalı günlerin başlangıcı oldu. Taraftarları Hız. Hasan'ı halife seçmişlerse de Hız. Hasan; babasının başa çıkamadığı Muaviye ile cedelleşip, daha fazla kan dökmek için basit bir anlaşma yaparak hilafeti Muaviye'ye verdi.

Muaviye'nin hilafet makamına gelmesiyle birlikte, uzun sürecek Emeviler devri başlamış oldu. Peygamber soyundan gelenlere, çeşitli haksızlıkların, baskıların, hakaret, zulüm ve işkencelerin yapıldığı bu devrin en önemli olayı muhakkak ki *Kerbelâ* olayıdır.

Muaviye vefat etmeden önce yerine, oğlu Yezid'i halife tayin etti. Bu tasarrufuna, Hız. Ebubekir'in, Hız. Ömer'i halife seçiş şeklini örnek göstererek meşruiyet kazandırıyor.

Muaviye'nin halife olarak tayin ettiği oğlu Yezit, Kerbelâ'da Peygamberimizin sevgili torunu Hız. Hüseyin'i, her türlü anlaşma teklifini red ederek, hunharca katlettiyor; bu yetmiyormuş gibi aziz naaşına hakaret etmek veya ettirmek suretiyle, tarihte misli görülmemiş bir vahşet örneği veriyordu.

Böylesine olaylara sebebiyet veren, babası, anası ve evladı yönünden, İslâm tarihi içindeki ayrılıkların bir numaralı müsebbibi olan Muaviye'nin durumu tarafsız olarak tartışılmış, haksızlığı açıkça söylenmiş ve yazılmış değildir.

İşte müslümanları iki büyük kola ayıran, iki önemli parçaya bölen olayların özeti bu şekildedir. Bu acı olayların sebepleri üzerinde duracak olursak:

- Peygamberimizin vefatından sonra yapılan halife seçimlerinin aceleyle, farklı şekillerde, İslâmiyet öncesindeki kabile özelliklerinin ön plânda tutularak yapılması.

- Seçim öncesinde yeterli incelemelerin ve istişarelerin yapılmaması.

- Hilafet makamının siyasî ve idarî yön ve özelliklerinin gözardı edilmesi.

- Sahabîlerin birer insan olarak hata yapabileceklerinin dikkate alınmaması.

- Müslümanların problemlerini direkt olarak Kur'an-ı Kerim'den değil, ulemeden öğrenme alışkanlıkları.

- Kabile değer ve anlayışlarının ön plânda tutulması.

- Tarafların iddialarını dinî gerekçelere dayandırma çalışma ve gayretleri.

- İdarî ve siyasî tasarrufları yönünden ilk dört halifenin tenkit ve değerlendirme dışı bırakılması.

Bütün bu sebeplerle müslümanlar, iki önemli parçaya ayrılmış, bu iki parçadan birisine ayrı, ötekine başka isim verilmiş veya takılmıştır. Bu iki müslüman grubundan biri, diğerini, daima ve ısrarla haksız olmakla suçlamış, suçlananlar da diğerlerini benzer şekilde itham etmişlerdir.

İddia ve isnatlarını dinî gerekçe ve temellere dayandırmak isteyen tarafların bu çalışmaları, çoğu zaman gerçek dışı yorumlar ve değerlendirmelerle geniş halk kitlelerini farklı yönlerde şartlandırmıştır.

Kerbela hadisesi bu şartlanmaları kader haline getirmiştir. Peygamberimizin soyu hadisede sağ kalan Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin ile devam etmiş ve özetlemeye çalıştığım olaylarda taraflardan biri olan ve Anadolu'da *Alevî* genel adıyla anılan grup, hep bu soydan gelen insanların peşinden giderek, onların imamlığını kabul ederek, dinî inançlarının gereğini yerine getirmeye çalışmışlardır. Taraftarları, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i de dahil ederek bu insanlara *Oniki İmam* adını vermişlerdir.

*On İki İmam*ların yaşadıkları dönemlerde İslâm tarihinde çok önemli yerleri vardır. Hepsi de mensup oldukları soya yakışır bir hayat sürmüş, yaşadıkları sürece dinî görevlerini asla ihmal etmemişlerdir. Buna rağmen ne acıdır ki mübarek insanların hayatlarıyla ilgili bilgiler, müslümanlara yeteri kadar intikal ettirilmemiştir.

Başından beri özetlemeye çalıştığım bu olaylar Arabinistan Yarımadası'nda ve Araplar arasında cereyan ederken, Türkler henüz müslüman bile değillerdi.

Bu olayların cereyanından belli bir süre sonra İslâmiyeti kabul eden Türkler nasıl olmuş da, İslâmiyetle birlikte, bu ayrılıkları da bünyelerine sokmuşlardır?

Asıl incelenmesi gereken nokta budur. Tarihçilerimize, ilim ve din adamlarımıza, yazarlarımıza, araştırmacılarımıza bu hususun aydınlığa kavuşturulması görevi düşmektedir.

Görülüyor ki: Cereyan eden olayların tamamı siyasi ve idaridir. Böyle olunca, bu olaylarda taraflardan biri-

ne mensup olmak dinin dışında kalmak veya içine girmek değildir. Olsa olsa siyasî tercih yapmak veya tavır almaktır.

Öyle ise: Ülkemizde *Sünnîyim* diyen de, *Alevîyim* diyen de müslümandır. Aradaki farklar dinî değil siyasî sebeblere dayanmaktadır veya öyle olması icabeder.

Hacı Bektaş Veli meselesine gelince:

Bu bahse girmeden önce Türklerin İslâmiyetle ilk irtibatlarına bakmak gerekmektedir. Türkler İslâmiyeti, İslâm ordularının, Hz. Ömer zamanında İran'ı zorlamaya başlamalarıyla farketmişlerdir. Kadisiye Muharebeleri sırasında İran'dan Türkistan'a doğru çekilen veya kaçan İranlıların, konuyla ilgili anlattıkları Türkler arasında ilk İslâmî bilgileri teşkil etmiştir.

Zulüm, vahşet, kan, gözyaşı ve haksızlık dolu Emeviler devri bitince Abbasiler Türkler ile daha yakından alâkadar olmaya başlamışlardır. Abbasilerin Peygamber soyundan gelmiş olmaları, Emevilere karşı düşmanlıkları, Hz. Ali ve Ehli Beyt sevgileri Türklerin ilgisini çekmiştir.

Oğuz, Karahan, Karluk gibi Türk boylarının toplu olarak İslâmiyeti kabul etmeleri 9. asrın sonlarına doğrudur. Türklerin İslâmiyeti kabulleri pek zor olmamıştır. Önceki inanışları, yaratılış ve yaşayışları itibariyle İslâmiyete hemen intibak etmişlerdir. Ancak Türkler, İslâm dinine ters düşmeyen törelerini de devamlı olarak korumuşlardır.

İslâmiyet içindeki ayrılıklarda Türkler genellikle Hz. Ali ve onu destekleyenler tarafındadır. Bu eğilim Hora-

san ve Nişabur gibi yerlerde Emevî zulmünden kaçan seyitlerin anlattıkları, Yusuf Hamadanî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Hoca Ahmet Yesevî Hazretleri'nin çalışma ve gayretleriyle yakından ilgilidir.

Anlatılanlarla çalışma ve gayretler birleşince, ortaya yeni bir görüş çıkmıştır. Bu görüşü; *Türk töreleriyle İslâmın hoşgörüsünü kucaklaştırarak, taraftarlığa, dinin özünden ayrılmadan, yeni bir boyut getirmek* diye çerçeveleyebiliriz.

Böylelikle İslâmiyeti kabul etmeleriyle kendilerine *Türkmen* adı takılan Türklere, İslâmiyeti anlayabilecekleri şekilde anlatıp, onları tehlikeli cereyanlardan korumak hedeflenmiştir.

Bu görüş, Türkmenlerin İran siyasetinin veya dinî anlayışının dışında kalmalarında etkili olmuştur. Ve başından beri anlatmaya çalıştığım sebeplerle kendilerini *Alevî* olarak kabul eden, soyları yönünden özbe öz Türk olan müslümanları da bir araya toplayıp, disiplinle etmiştir.

Bu düşüncenin Anadolu'daki en önemli ve bir numaralı temsilcisi Hacı Bektaş Veli'dir. Hoca Ahmet Yesevî müritlerinden Lokman Perende'nin yanında yetişen Hacı Bektaş Veli, dergâhına bağlı ocak, tekke ve teşkilatlarla *Alevî, Türkmen, Yörük, Tahtacı* gibi isimlerle anılan müslüman Türkleri dinî ve millî hedeflere yöneltmiş, bu topraklarda dünyanın en muhteşem imparatorluklarının kurulmasına halk bazında çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bakımdan bu meselelerin bizlerle birinci derecede ilgili bölümlerini anlayabilmek için Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Veli'nin

çok yakından tanınması icabeder. Bir başka deyişle Yesevî'den Yunus'a uzanan çizgiyi ve özelliklerini net olarak görebilmeliyiz.

Sözlerimin sonuna yaklaşırken şunları belirtmek istiyorum. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde idare ile iyi münasebetler içinde olan Bektaşîleri daha sonraları huzursuz ve zaman zaman da baskı altında görüyoruz. Arap kültür ve medeniyetinin tesiri arttıkça, devlet kuruluşlarına İslâmî prensipler yerleştikçe; Türk dili, Türk töresi, İslâmın hoşgörüsü sadece Alevîlerin dillerinde, gönüllerinde barınabilir hale gelmiştir.

İslâm'ı, Yesevî'ce yorumlayan, Yunusça yaşamak isteyen, Hacı Bektaş Veli gibi anlamaya çalışan Türkmenler, şu veya bu sıfatlarla anılarak, çeşitli şekillerde suçlanmışlardır. Padişahların aynı zamanda halife de olmalarından sonraki devirlerde Alevî ve Bektaşî'lere hak etmedikleri suçlamalar ve baskılar yapıldığı bir gerçektir.

Bu baskıların ve suçlamaların sonunda bu insanların bir bölümü İran'ın siyasî tesirinde kalmış, bir kısmı, yerlerini ve yurtlarını terk ederek, dağlık bölgelere çekilmiş, bunun için de dilleri, inançları farklılaşmıştır.

Bu yanlış tutum ve davranışların hâlen acısını çekmekteyiz. Güneydoğu sancımızın çeşitli sebeplerinden biri de budur.

Alevîsi, Sünnîsiyle elele verip kurtardığımız mübarek vatanımızda 70 yıldır Cumhuriyet idaresi altında yaşamaktayız. Sistemler, imkânlar değişmiş, kültür se-

viyelerimiz yükselmiş, anlayışlarımız medenî ölçülere kavuşmuş, okuma, araştırma ve öğrenme fırsatları artmış, basın, yayın ve iletişim kolaylaşmış, ama biz yine de bazı şeyleri tartışmak durumundan kurtulamamışız. Hâlâ ayrılık noktaları üzerinde duruyor, hâlâ birbirimizi yanlış değerlendiriyoruz.

Artık bu durumlara bir son vermeli, *birler* etrafında birleşmeliyiz. Nedir bu *birler*?

Allah'ımız bir,
Kitabımız bir,
Peygamberimiz bir,
Vatanımız bir,
Bayrağımız bir,
Soyumuz bir.

Bu kadar *bir* birleşmemize, bir arada yaşamamıza yetmez mi?

Büyük Türk Milleti'ne birlik ve dirlik diliyor, hepimizi hürmetle selâmlıyorum.

S. Hayri BOLAY:

Sayın Abdülkadir Sezgin Bey, buyurun.